

Dr K. Firinger:

Povijest slavenskog roda na latinskom jeziku (Štampano u Pečuhu god. 1780.)

Dok su prekodunavski Srbi u nekadanjoj podunavskoj južnoj Mađarskoj imali samo jedno kulturno središte, Novi Sad — »srpsku Ate-
nu«, a do česa nije došlo bez utjecaja patrijaršijskih Srijemskih Karlo-
vaca, prekodunavski su Hrvati imali ondje četiri kulturna središta. Bački
Bunjevci B a j u (u kojoj je još god. 1884. počeo izlaziti »Neven«) i S u-
boticu, a baranjski Šokci M o h a č i P e č u h. Za Mohač tvrdi još
god. 1881. šematizam kapistranske franjevačke redodržave, da je ondje
općevni jezik hrvatski, njemački i mađarski (Lingv. Croatica, Germ.
Hung.)¹, a u Pečuhu bilo je čitavo jedno predgrađe (budimsko) »bosan-
sko«.

Od 14., pa sve do 18. stoljeća, i radi veza sa susjednom Slavoni-
jom i Hrvatskom i radi slavenskog pučanstva ovih krajeva, sjedio je na
pečuškoj biskupskoj stolici čitavi niz biskupa Hrvata iz Slavonije i Hr-
vatske. Još god. 1837.² bilo je u Pečuhu 5.305 Mađara, 4.400 Nijemaca
i 3.640 katoličkih »Ilira«. Ovi Hrvati-»Bošnjaci« stanovali su u glavnom
na Budim-kapiji i dugo su se vremena u župnoj crkvi sv. Augustina dr-
žale hrvatske propovijedi i pod misom pjevale hrvatske crkvene pjesme,
radi česa je jedan kapelan ove župe morao znati hrvatski, pa je tako
god. 1848. bio ondje kapelanom Antun Regen, koji je kao Hrvat-Ilir mo-
rao bježati, te prema čijim je uspomenama onda u sjemeništu i na pra-
voslovnoj akademiji bilo preko 30 hrvatskih mladića, a bilo je Hrvata
časnika i u mjesnoj posadi.³

Pečuški Hrvati dugo su vremena držali svoje narodne običaje, pa
je tako, posjetivši u dva navrata u Pečuhu svoju tetku Anku Jozipović
(jer mu je majka bila rođena Pečuvljanka), god. 1885. napisao i predao
»Matici Hrvatskoj« Đakovčanin, pisac i prebendar Nikola Tordinac,
omašnu rukopisnu knjigu »Hrvatski narodni običaji, pjesme i pripovi-
jetke iz Pečuva i okolice«. U svojoj radnji navodi Tordinac da pečuški
Hrvati vele da su »Bošnjaci« i da govore »horvatski«. Da su se odmah
iza pada Bosne doselili iz Bosne, te su već za turskog gospodstva imali u
Pečuhu kuće i kmetovali su turskim begovima. »Jedna pečuvska župna
crkva — na Budimskoj kapiji — bila je od 18. vijeka uvijek u hrvatskim
rukama, pa su joj dakako i Hrvati bili župnici. Prvi se spominje Ivan
Radnić, pa Koharić, pa Filipović, i književnik Stipan Grdenić-Jerebički,
plemić turopoljski (rođ. 1786.), koji je izdao god. 1845. »Vrata nebeska«,
a (1835.) »Govorenja nediljna«, bez kojih ni danas ne ćeš tamo naći hr-
vatske katoličke porodice. Iza njega došao je Martinović, a prije dvade-
set godina Karoly, po materi Krušković. Hrvati su u Pečuhu još prije

¹ »Schematismus Almae Provinciae S. Joannis A Capistrano Ordinis Minorum
S. P. Francisci Regularis Observantiae ad annum Christi MDCCCLXXXI.«, Sanhippo-
lyti (Sanct-Pölten), 1881., str. 30.

² Aigl, »Historia brevis venerabilis capituli cathedralis ecclesias...«, 1838.,
strana 172.

³ Josip Žerav, »Iz dobe buna. (Uspomena Antuna Regena iz 1848.)«, »Jeka od
Osijeka«, Osijek, 1919., str. 89.

nekog vremena imali svake nedjelje i svetkovine svoju misu i hrvatsku propovijed. Nadalje opisuje Tordinac okolicu pečuvsku i sva imena gorâ i izvora, koja su se do danas sačuvala u hrvatskom obliku.⁴

U Pečuhu bilo je i hrvatskih škola. Za pečuške je Hrvate barun Makar de Makarhegy 7. VIII. 1721. u napuštenoj Mehmed-aginoj kući otvorio hrvatsku školu (*schola croatica*), koja je potrajala sve do šezdesetih godina prošlog vijeka, a kad je 31. VIII. 1775. Pečuh postao gradom sa vlastitim magistratom od 6 senatora bili su 2 Mađžari, 2 Hrvati i 2 Nijemci. Svaka je narodnost imala svog sirotinjskog oca (hrvatski Josip Turković) i svog učitelja.⁵ U pečuškom se muzeju čuvala ploča, skinuta s jedne starije škole, na kojoj je pisalo »Ilirska škola«⁶, i tek god. 1893. ukinuto je u bajskejoj i kaločkoj preparandiji učenje hrvatskog jezika.⁷

Bio je u Pečuhu i veći broj pravoslavnih Srba, koji su se, pošto su 18. I. 1690. pod orahovičkim igumanom i kasnijim pečuškim vladikom Jovanom Raićem potpisali u Pečuhu ugovor o uniji, za vrijeme unije zajedno s katolicima služili bivšom velikom mošejom. Kasnije su, napustivši uniju, imali svoju crkvu Uspenija Prečiste Bogorodice, ali su god. 1720. izagnani iz grada, pa su djelomično naselili obližnji Német Ürög-Racvaroš.⁸

I sam mađžarski naziv Pécs slavenuskog je podrijetla, te mađžarski ništa ne znači. Po teoriji nekadanjeg lektora mađžarskog jezika na zagrebačkom sveučilištu mađžarskog pijarista Dra Kazimira Grekše dolazi ime Pečuh od staroslavenskog »Pri petjuh crkvah« — »Kod pet crkava«, kako se grad radi tolikog broja crkava zvao latinski (*Ad Quinque Ecclesias*), a poslije i njemački (*Fünf Kirchen*). Od riječi »Petjuh« dali su onda kasnije Hrvati gradu ime »Pečuh«, Srbi »Pečuj«, a Mađžari »Pécs« (Peč).

Nalazio se u Pečuhu i veći broj naših pisaca, počevši od Ciprovanina Krste Peikića, kanonika pečuskog, čije je »Zarcalo istine med car-kve istočne i zapadne« izašlo ćirilicom u Mlecima god. 1716. Kako je radi sijela biskupije i županije, pravoslavne akademije i velikog broja našeg živilja u gradu i okolini bilo u Pečuhu mnogo naših učenih ljudi, odštampano je ondje u 18. i 19. stoljeću više naših knjiga na hrvatskom i latinskom jeziku. Tako je u Pečuhu još god. 1780., u tiskari J. J. Engela, župnik iz šokačkog sela Olas (kotar Mohač), Georgius P a p a n e k⁹,

⁴ Dr. Nikola Andrić, »Nikola Tordinac«, »Glas Matice Hrvatske«, br. 9, 10. III. 1909., str. 65.

⁵ Dr. J. Bösendorfer, »Nešto malo o našoj Baranji«, Osijek, 1940., str. 26 i rukopisno djelo o Baranji.

⁶ Stevan Mihaldžić, »Baranja od najstarijih vremena do danas, Novi Sad, strana 385.

⁷ Petar Pekić, »Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine«, Zagreb, 1930., str. 174.

⁸ Mihaldžić, »Baranja«, str. 270, 288, 365, 399.

⁹ Prema slovačkoj knjizi Ercé, »Slovenská krv«, Bratislava 1942., Juraj Pápanek rodio se 1. IV. 1738. u Kuklovu u Slovačkoj. Gimnaziju je polazio u Mikulovu i Bratislavi, te nakon toga studirao filozofiju u Budimu, pravo u Egeru i bogosloviju u Pečuhu. Zaređen 10. IV. 1763. bio je kapelanom u Tolni i Bolu, od god. 1767. župnikom u Zmajevcu, a od god. 1772. župnikom u Vlahima (Olas) između Pečuha i Mohača, gdje je i umro 10. IV. 1802.

štampano omašnu latinsku knjigu od 355 strana formata velikog kvarta »Povijest slavenskog roda« (*»Historia Gentis Slavae«*), »O kraljevstvu i kraljevima Slavena kao i o starom i sadanjem građanskom i crkvenom stanju naroda slavenskog«.

U predgovoru ističe pisac, da knjigu piše za slavenski narod (*»gens Slavonica«*) i da je on po svom rođenju Slaven (Slovak), ali da je sada obzirom na svoje župljane »Ilir«, t. j. Hrvat.

Svoju slavensku povijest piše on, kao i njegov stariji savremenik Kačić, u glavnom na temelju prastarih kronika, računajući u Slavene i Ante, Skite, Kvade, Sarmate i t. d. Napose smatra on Slavenima Markomane, koji su prije Julija Cezara živjeli u češko-poljskom prostoru. Po njegovom tumačenju dolazi ova riječ od njemačke riječi Mark-Männer, t. j. ljudi na marki — na granici, kojim imenom, kao skupnim nazivom, da su Germani nazivali sve narode na njihovoj granici. S ovim su narodima stajali Germani u stalnoj borbi, te su ovi katkada prema njima dolazili u poluvazalni odnos, a katkada su i pobijedivali Germane, te su si tako poslije konačne pobjede uzeli ime Moravo-Slaveni i osnovali Velikomoravsku državu.

Na osnovu toga u prvom poglavlju pod naslovom »Popis kraljeva slavenskog roda« (*»Series regum Slavae gentis«*) nabraja Papanek 6 slavenskih kraljeva prije Krista, od Moravina do Ingevona, koji bi kraljevi imali biti markomanski kraljevi. Iza Krista ređa se 31 slavenski kralj, od markomanskog Marobuda, koji je vladao za careva Augusta i Tiberija i čije ime da dolazi od »Kralj Moravskoga Budovanya«, do Svatopluka i Svatoboga, kada je mađarskom provalom uništena Velikomoravska država. Iza 48 mađarskih kraljeva (od Sv. Stjepana do Marije Terezije) slijede 62 češka vladara (*»Slavorum Czechiae seu Bohemiae principes regesque«*) od Przemysla do Marije Terezije, 49 poljskih vladara (od Kraka do Augusta III.), 50 vladara Dalmacije (od Ostroira i Svevlada preko Bodina i srpskih Nemanjića do Uroša i Varasiusa, »kada je Sulejman dokrajčio Dalmatincima gospodstvo«). Kraljeva Bosne ima sedam (od Tvrtka I. do Stjepana Kristića II.), kraljeva Hrvatske deset (Sedeslav, Branislav, Mučimir, Miroslav, Krešimir I., Držislav, Krešimir II., Slavić, Dimitrije Zvonimir (*»Zvonimirus seu Demetrius«*) i Almo), knezova Srbije osam (Lazar Grebljanović, Balša Crnjević I., Stražimir, Đorđe I., Balša II., Đorđe II., Balša III., Đorđe III. — kad je zemlja potpala pod Turke i Veneciju). Konačno dolazi još 28 bugarskih kraljeva (od Jasena do Šišmana, ubijenog po Turcima kod Vidina) i 47 ruskih kneževa i careva (od novgorodskog kneza Burića do Jekaterine II.).

Bio je organizator Slovaka u Donjoj zemlji, t. j. u Baranji i Bačkoj te pisao. Njegova god. 1780. u Pečuhu štampana »Historia gentis Slavae« dala je poticaj da se god. 1792. u Trnavi u Slovačkoj osnuje prvo slovačko književno društvo »Slovačko učevo društvo«, te je god. 1793. s opaskama slovačkih pisaca Jurja Fándlija i Dra Jurja Sklenára doživila drugo izdanje pod naslovom »Compendiata historia Gentis Slavae A. R. D. Georgii Papánek de Regno regibusque Slavorum, quam compendiarit Georgius Fándly adnexis- disputatibus historicis quaestionibus, additisque notis, similes materias indicantibus, in Vetustissimo, Magnae Moraviae situs, A. R. ac C. D. Georgii Szklenar. Tyrnaviae, 1793., Typis Wenceslai Jelinek. Expensis D. D. Praenummerantium. Literatae Slavicae Societatis Sociorum«.

Osim toga izdao je Papánek god. 1783. »Geographica Descriptio Comitatus Baranyensis«, a god. 1789. »Tropaea bellicosae victricis, intrepidae generosaeque Germaniae Martis Cohortis«.

U drugom poglavlju »O etimologiji slavenskog imena« iznosi pisac razne teorije o postanju riječi Slaven: arapsku, da ta riječ dolazi od arapske riječi Seklaba, kako se zvao praotac i vladar slavenski po kome je čitav narod primio ime; njemačku da ime Slaven dolazi od latinske riječi »sclavus« t. j. rob, i teoriju Prokopija i Jornandes, da ovo ime dolazi od »slava«, čemu se i pisac pridružuje.

U trećem poglavlju »O kraljevstvu Slavena i njegovim granicama« i u četvrtom »O podrijetlu Slavena« govori se opširno o tim pitanjima. Za nas je zanimivije peto poglavlje »O slavenskom narječju« (»De dialecto Slavonica«) gdje uspoređuje latinsko sklanjanje sa sklanjanjem »slavonskim« (slovačkim), češkim, »hrvatskim« i »ilirskim«, kog čega ističe, da se »hrvatski jezik od narječja grada Zagreba danas do Drave i Save proteže« i »svi se seljaci Slavonije služe ilirskim jezikom«. Uspoređuje nadalje 27 riječi prema njihovom »ugarsko-slavonskom« (slovačkom), hrvatskom, češkom i poljskom obliku, a kao posebni prilog donosi usporedno čitavi Oče naš u 12 slavenskih jezika. Ti jezici jesu: »slavonski« (»slavonice«, slovački), češki, »ilirski ili sklavonski«, hrvatski, dalmatinski, poljski, ruski, moskovski, kranjski, »vindski ili vandalski«, »slavensko-kvadski« (Slaveni u Karpatima) i »lužički ili cirkaski«. Nije lako odrediti na koje bi se sve jezike donešeni tekstovi imali odnositi. Tako je n. pr. slavonski, hrvatski i dalmatinski tekst gotovo posve isti, samo im je pravopis različit.

O slavenskim Markomanima govori se opet opširno u šestom poglavlju, dok je sedmo posvećeno nama. Čitav njegov sadržaj točno je označen u opširnom naslovu »Južni Slaveni, t. j. Iliri, Dalmatinci, Hrvati, od sjevernih Slavena, koji su Slaveni Rusije, Poljske, Češke, Moravske, Ugarske, vode podrijetlo«. Spominjući Prokopijeve Gote, Konstantina Porfirogeneta, popa Dukljanina, Tomu arhiđakona i od novijih njegovog vremena Jurja Ratkaja te navodeći i mnijenja drugih starih i novijih pisaca o seobi Slavena zaključuje pisac: »Slavo-Dalmatinci, Bošnjaci, Iliri, Slavonci, Hrvati vode podrijetlo od Boreala, t. j. od Rusa, Poljaka, Čeha, Slavena Moravske i Ugarske . . . koji su nekoć živjeli između izvora Visle i Dnjestra i bili poznati pod imenom Skita.«

Tadanje stanje Slovačke i Češko-Moravske prikazuje osmo poglavlje pod naslovom »Sadanji izgled starog kraljevstva Slavena«. O običajima i vjeri starih Slavena govori slijedeće poglavlje »O običajima i etnografiji Slavena«, gdje se po Sterzedowskom kao veći slavenski bogovi spominju Perun, Radogost, Vitislav ili Svantovit, Triglav ili Mitislav, Djeva i Pogoda. »O kršćanskoj vjeri Slavena« govori deseto poglavlje. Tvrdeći da su se slavenski Markomani u Moravskoj krstili još g. 60. iza Krista spominju se iza toga Pribina, Rastislav, Mojmir, Borivoj, Sv. Ćiril i Metod te nastojanja Franaka da mačem pokrste Slavene. U nastavku spominju se i nabrajaju se biskupi slavenskih biskupija (Velehrad-Olomuc, Ostrogon, Njitra i t. d.).

»O djelima kraljeva Slavena«, od markomanskog Moravina do Svatopluka govori XII. poglavlje, dok je slijedeće poglavlje posvećeno samom Svatopluku, kao najvećem slavenskom vladaru.

Posljednje, XIV. poglavlje, govori »O Lehu i Čehu«. Pisac ovdje odlučno zabacuje legendu o Čehu i Lehu, prema kojoj Česi i Poljaci potječu

iz hrvatske Krapine, a što su tvrdili kardinal Eneja Silvije, kasniji papa Pije II., i Vjenceslav Hajek, pisac Češke kronike.

Treba još naglasiti da je još tada, pred 160 godina, za češki i slovački tekst pisac piše slova »Č«, »ž« i »ř« u današnjem njihovom obliku sa diakritičnim znakom.

O svima ovim pitanjima raspravljalo se mnogo i prije i iza ove knjige. Značajno je međutim i obzirom na izrazitu sveslavensku misao i obzirom na okolinu u kojoj je djelo pisano i za koju je djelo pisano, da je ovakvo omašno »panslavističko« povjesno djelo imalo uvjete da bude tiskano i da je ono izašlo baš u Pečuhu kao gradu nastavanom po Hrvatima, gradu s velikim brojem hrvatske inteligencije i kulturnom središtu šokačke okoline.

DIE GESCHICHTE DES SLAWISCHEN VOLKES IM J. 1780.

ERSCHIENEN IN FÜNFKIRCHEN

Fünfkirchen (Ad Quinque Ecclesias, slawisch Pečuh [Pri petjuh crikvah?], ungarisch Pécs), der Sitz des südungarischen Komitates Baranja, stand seit dem frühen Mittelalter in wechselseitigen Beziehungen zu den benachbarten kroatischen Ländern. Teils wegen seines Bistums, teils wegen der kroatischen Bevölkerung der Stadt und ihrer Umgebung. Im 18. u. 19. Jahrhundert sind in Fünfkirchen, als dem Kulturzentrum der Baranjaer Kroaten mehrere Bücher in kroatischer Sprache erschienen, und es ist bemerkenswert, dass dort im J. 1780 Georgius Papanek, Pfarrer des kroatischen Dorfes Olas (geboren in Kuklov, in der Slowakei), in lateinischer Sprache das allslawische Buch »Historia Gentis Slavae« herausgegeben hat. Darin wird auf Grund sagenhafter Chroniken die Urgeschichte und die Geschichte aller slawischen Völker behandelt, ihre Sprachen werden verglichen, ihre Sitten und kirchlichen Verhältnisse besprochen. Als erste Slawen Europas betrachtet der Autor die Anten und Markomannen und bekommt auf diese Weise in der Reihenfolge der slawischen Herrscher 6 Könige vor der geschichtlichen Ära.